

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Appartementsgebouw “De Zonnewijzer” in Antwerpen

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Appartementsgebouw "De Zonnewijzer", Antwerpen, Mechelsesteenweg
247 – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/11002/143.1

Jo Braeken

24/10/2018

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	5
1.2.	Historisch overzicht	5
1.2.1.	De Warandewijk	5
1.2.2.	Appartementgebouw "De Zonnewijzer"	5
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	6
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	10
2.	Evaluerend gedeelte	10
2.1.	Léon Stynen - Biografie en oeuvre - waarderingsonderzoek en selectie	10
2.1.1.	Biografie en oeuvre	10
2.1.2.	Waarderingsonderzoek.....	12
2.2.	Erfgoedwaarden	13
2.3.	Motivering van het type bescherming.....	14
2.4.	Motivering van de afbakening van de bescherming	15
2.5.	Juridische toestand	15
2.5.1.	Onroerend Erfgoed:	15
2.5.2.	Ruimtelijke Ordening:	15
3.	Beheersvisie	15
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	15
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	15
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	16
4.	Bronnen	16
4.1.	Archieven	16
4.2.	Mondelinge en schriftelijke bronnen	16
4.3.	Literatuur	16
4.4.	Internetbronnen	17
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	17
5.1.	Omgevingsplan	17
5.2.	Fotobijlage	17
5.3.	Documentatie	17

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

Deze bescherming kadert in het in de beleidsbrief vooropgestelde thema "20ste-eeuwse architectuur in Antwerpen".

Sinds 2010 voert het Agentschap Onroerend Erfgoed een systematische herinventarisatie uit van het bouwkundig erfgoed van de stad Antwerpen. De grootste lacune in de inventaris van het bouwkundig erfgoed, waarvan de eerste gebiedsdekkende campagne werd uitgevoerd tussen 1975 en 1989, is het bouwkundig erfgoed van de 20ste eeuw, en dan met name het interbellum (1919-1940) en de naoorlogse periode (1945-1980). De nieuwe thematische benadering van de inventarisatie ging bijgevolg uit naar het waardevolle bouwkundig erfgoed uit deze beide periodes. De herinventarisatie van de 19de-eeuwse gordel en de 20ste-eeuwse uitbreidingsgebieden van het district Antwerpen werd in juni 2017 afgerond. Ook werd de inventaris van de binnenstad aangevuld met de belangrijkste 20ste-eeuwse gebouwen. Hiermee is het project van de herinventarisatie van Antwerpen afgerond. De herinventarisatie van de districten Deurne, Merksem, Ekeren, Berendrecht-Zandvliet-Lillo, delen van Berchem en Wilrijk (met een groot aandeel van interbellumwoningbouw) is tevens volledig afgewerkt.

Op basis van de resultaten van het herinventarisatieproject en een overleg met de stedelijke dienst Monumentenzorg werd een 'longlist' van waardevol erfgoed binnen het vooropgestelde beleidsthema opgemaakt. Hieruit werd een selectie gemaakt van binnen de beleidstermijn uit te werken beschermingsvoorstellen. Rekening houdend met de in de inventaris geactualiseerde periodes van het interbellum en de naoorlogse periode lag in deze lijst ook de focus op deze tijdvakken.

De 'longlist' bevatte meerdere werken van Nachman Kaplansky en Léon Stynen. Om deze reden werd hun oeuvre geselecteerd voor een gedegen screening op beschermingswaardige werken. Nachman Kaplansky is één van de meest representatieve architecten van het modernisme tijdens het interbellum. Het feit dat Kaplansky quasi al zijn opdrachten gerealiseerd heeft in Antwerpen en deelgemeenten, liet toe om binnen het vooropgestelde thema een volledige evaluatie en representatieve selectie te maken. Bijzonder aan zijn oeuvre is dat het balanceert tussen diverse tendensen binnen het modernisme.

2018 is het jaar waarin het Vlaams Architectuurinstituut, het Architectuurarchief Vlaanderen, de Singel, de Provincie Antwerpen en de stad Antwerpen via tal van activiteiten ruime aandacht besteden aan het omvangrijke oeuvre van Léon Stynen dat zich zowel in de periode van het interbellum situeert als in de naoorlogse periode. Dit project werd als aanleiding gegrepen om zijn oeuvre onder de loep te nemen in functie van mogelijke beschermingen.

De groep naoorlogse gebouwen die in het verleden reeds als monument beschermd werden, is op enkele privé-woningen na hoofdzakelijk samengesteld uit markante openbare, onderwijs- of kantoorgebouwen. Om aan de lacune in het beschermd naoorlogs kerkelijk patrimonium tegemoet te komen worden in de huidige reeks beschermingsvoorstellen drie naoorlogse parochiekerken in Antwerpen opgenomen waarvan de erfgoedwaarde het lokale niveau overstijgt. Dit zijn de parochiekerk Sint-Anna ten Drieën op Linkeroever, de parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw Altijd durende Bijstand in Deurne en de parochiekerk Heilige Pius X in Wilrijk.

Binnen de herinventarisatie en het waarderend onderzoek naar waardevolle winkelinterieurs in Vlaanderen werden in Antwerpen twee gaaf bewaarde winkelpanden uit het eerste kwart van de 20ste eeuw weerhouden als te beschermen evidenties. Dit zijn de juwelierszaak Ruys in art-nouveaustijl uit 1902 en de handschoenzaak "Ganterie Boon" in art-decostijl uit 1929.

Afhankelijk van de gestelde prioriteiten binnen de volgende beleidsperiode kan het waarden en beschermen van het 20ste eeuwse erfgoed in Antwerpen al dan niet voortgezet worden.

1.1. Situering

Het appartementengebouw De Zonnewijzer, Mechelsesteenweg 247 in Antwerpen, is gelegen op de hoek van de Mechelsesteenweg en de Zonnewijzerstraat, tegenover het Koning Albertpark, in de Warandewijk. Deze wijk op de grens van de districten Antwerpen en Berchem, maakt deel uit van het zuidelijk deel van de 19de-eeuwse gordel, tussen de Leien en de Brialmontomwalling.

Deze bescherming als monument bevat geen cultuuroederen.

1.2. Historisch overzicht

1.2.1. De Warandewijk

De stedenbouwkundige evolutie van de Warandewijk, die in kern teruggaat tot omstreeks 1400, kwam pas in de 19de eeuw na de afbraak van de Spaanse wallen volop tot ontplooiing. In het park, het stratentracé, de huizenbouw en de grote tuinen zijn hiervan talrijke sporen terug te vinden. De driehoek tussen de Koningin Elisabethlei, de Prins Albertlei en de Mechelsesteenweg was eind 14de- begin 15de eeuw al in gebruik als galgenveld, in 1754 werd het gebied omgevormd tot wandelplaats, ca. 1802 in geometrische stijl heraangelegd en voorzien van een kwekerij, en in 1877-1878 veranderd in een landschapspark, het huidige Koning Albertpark. Door de verkavelingspolitiek van Gilbert Van Schoonbeke, aangevat in de eerste helft van de 16de eeuw, werden in deze buurt op grote schaal gronden verkaveld voor de oprichting van 'hoven van plaisantie'. Vanaf 1850 werd het landelijk karakter hiervan progressief verstedelijkt door de inplanting, vooral langs uitvalswegen en hoger genoemde parken, van monumentale herenhuizen in eclectische of beaux-artsstijl met bijhorende parktuin. Slechts een handvol daarvan bleef bewaard.

Vanaf omstreeks 1925 geraakte het 19de-eeuwse straatbeeld stelselmatig versnipperd door het bouwen van residentiële appartementenbouw. Samen met François Dens bracht Léon Stynen in 1933-1935 aan de Koningin Elisabethlei het modernistische appartementengebouw Résidence Bellevue tot stand. In twee belendende bouwblokken aan de Mechelsesteenweg tussen de Zonnewijzerstraat en Boomgaardstraat, realiseerde Stynen in 1946-1951 de showroom en garage van de Etablissements Beherman-Demoen (Mechelsesteenweg 279 en Haringrodestraat 104), en in 1956-1959 samen met Paul De Meyer en Hugo Van Kuyck de E.B.E.S.-kantoorstoren. Het bouwperceel van het appartementengebouw "De Zonnewijzer" werd ingenomen door twee panden, met op de hoek een afgeschuind winkelhuis in neoclassicistische stijl van drie bouwlagen en vijf traveeën, gebouwd in opdracht van Fr. Smets, naar een ontwerp door de architect Charles De Roeck uit 1885. Van het aanpalende pand, dat in 1885 door de heer Segers zijde Zonnewijzerstraat werd uitgebreid met een gymnastiekzaal, is het bouwdoos niet teruggevonden. Beide panden werden gesloopt voor de bouw van "De Zonnewijzer".

1.2.2. Appartementengebouw "De Zonnewijzer"

De bouw van het appartementengebouw "De Zonnewijzer" was een gezamenlijk vastgoedproject van Léon Stynen zelf en Georgette Ceurvorst, echtgenote van Georges Vander Elst. Elk stond in voor de helft van de investering, de bouwaanvraag werd ingediend op naam van Georgette Vander Elst Ceurvorst. Voor het echtpaar Vander Elst-Ceurvorst had de architect in 1948 al een villa in regionalistische stijl gebouwd aan de Gabriëllelei in Brasschaat. Zijn professionele relatie met tabaksfabrikant Tabacofina-Vander Elst, producent van het populaire sigarettenmerk Belga, ging terug tot de vroege jaren 1920. Tijdens het interbellum ontwierp Stynen onder meer een reeks tabakswinkels in Antwerpen en Brussel, een nooit gerealiseerde tabaksfabriek, en een stand op de Wereldtentoonstelling van 1930 in Antwerpen. Het project "De Zonnewijzer" ging van start met de aankoop van het perceel door Stynen zelf. In oktober 1954 verzocht hij het stadsbestuur om een sloopvergunning voor de bestaande bebouwing, en een principiële

goedkeuring voor de nieuwbouw op basis van een eerste voorontwerp, dat niet werd teruggevonden. Stynen en zijn naoorlogse partner architect Paul De Meyer werkten het project in 1955 verder uit, in samenwerking met hun toenmalige medewerkers, de architecten Walter Bresseleers en Paul Meekels. Na het verkrijgen van de definitieve bouwvergunning in mei 1955, ging aannemer Jos. Quick uit Essen in juli van dat jaar met de werken van start. Voor het toevoegen van een duplexniveau bovenop het penthouse, volgde in augustus 1956 nog een tweede bouwvergunning. Voltooid in de lente van 1957 en bedoeld voor verkoop in mede-eigendom, werd voor het beheer van De Zonnewijzer vervolgens de Immobilière du Gnomon opgericht.

Het architectenbureau Stynen en De Meyer vestigde zelf zijn nieuwe kantoren in het appartementengebouw "De Zonnewijzer", die de oppervlakte van twee flats innamen op de eerste verdieping, met een eigen toegang in de Zonnewijzerstraat. Georgette Vander Elst-Ceurvorst betrok vermoedelijk zelf het duplexpenthouse. Het multifunctionele complex op een hoekperceel van slechts 13 bij 25 m, omvatte behalve het architectenbureau en twee winkels, in totaal elf appartementen van vijf verschillende types. Het betrof twee types duplexappartementen, vijf grote en drie kleine flats, het duplexpenthouse, en een conciërgewoning. De uiteindelijke inplanting van de conciërgewoning op het gelijkvloers van de achterbouw, en van het architectenbureau over de volledige diepte van de noordflank, stemt niet geheel overeen met de vergunde bouwplannen die uitgingen van in totaal twaalf flats. Wellicht was de conciërgewoning aanvankelijk niet voorzien, volgens plan zou het architectenbureau het gelijkvloers, de tussen- en eerste verdieping van de achterbouw innemen. Een meer ingrijpende wijziging tussen bouwplannen en uitvoering betrof de structuur van beide duplexappartementen. De vergunde bouwplannen voorzien in de woonkamer over een diepte van 3m een dubbelhoge vide, volledig conform het typemodel van de flats in Le Corbusiers *Unité d'habitation*. Deze vide is ter hoogte van beide niveaus afgesloten door een glaswand in het vlak van de gevel, waartegen op het onderste niveau een betonnen plantenbak aanleunt. De voorste slaapkamer op het bovenste niveau is van de vide gescheiden door een inwendig glasvlak en een uitspringend volume. Tijdens de bouw werd het onderste niveau van de duplexappartementen echter uitgevoerd met een inpandig terras en een terugwijkende glaswand, en het bovenste niveau met een vloerplaat doorgetrokken tot de glaswand in het vlak van de gevel.

Het tijdschrift *Habitat et Habitation* wijst in zijn bespreking van het appartementengebouw "De Zonnewijzer" op het structurele kleurgebruik als essentieel onderdeel van het ontwerp, met een gebruik van contrasterende kleurvlakken in functie van de lichtinval volgens de principes van Le Corbusier. Als voorbeeld worden de combinaties van nachtblauw, wit en donkergroen aangehaald voor de winkels, violetblauw, 'grège' en wit voor de inkomhal en rood, blauw en grijs voor een hoekje van de woonkamer in één van de appartementen.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

Ruimtelijke context

Het appartementengebouw "De Zonnewijzer" is opgericht op het hoekperceel van Mechelsesteenweg en Zonnewijzerstraat, de noordwestelijke hoek van het gesloten bouwblok Mechelsesteenweg-Zonnewijzerstraat-Haringrodestraat-Lamoriniërestraat, dat de Maanstraat incorporeert. Het gebouw wordt zijde Mechelsesteenweg geflankeerd door een flatgebouw van negen bouwlagen, opgericht door bouwpromotor Amelinckx in 1962. Het straatbeeld tot de Lamoriniërestraat is sterk verbrokkeld, samengesteld uit drie neoclassicistische burgerhuizen uit de tweede helft van de 19de eeuw, een flatgebouw van acht bouwlagen uit de late jaren 1930, een tweede Amelinckx-flat uit 1960 en recente nieuwbouwcomplexen. Zijde Zonnewijzerstraat wordt het appartementengebouw De Zonnewijzer geflankeerd door lage bijgebouwen en twee neoclassicistische burgerhuizen uit de tweede helft van de 19de eeuw, en een terugwijkend flatgebouw door bouwpromotor Antwerpse Grondbeleggingen uit 1966. Deze constructies zijn sterk ondergeschikt aan de

architecturale waarde van het appartementengebouw De Zonnewijzer, en dragen op geen enkel wijze bij aan de contextuele inpassing van het gebouw.

Exterieur

Het hoekgebouw op een L-vormige plattegrond van drie bij negen traveeën, omvat acht bouwlagen waaronder een tussenverdieping en een terugwijkend penthouse met extra dakopbouw. Aan de zijde van de Zonnewijzerstraat daalt het aantal bouwlagen halverwege het volume tot zes, om aan te sluiten bij de lage, aanpalende bebouwing. Vanwege de geringe straatbreedte van de Zonnewijzerstraat, lieten de stedelijke bouwvoorschriften hier ook geen andere keuze. De constructie wordt gevormd door een skeletstructuur uit gewapend beton, voor het gevelparement ingevuld met witte natuursteen in groot metselverband van ongelijke lagen. Het integraal bewaarde schrijnwerk van inkomdeuren en vensters, met inbegrip van paneelvullingen, gesloten of open borstweringen, is vervaardigd uit aluminium door het constructiebedrijf Chamebel uit Vilvoorde. Uit de door regelmaat beheerste ordonnantie van vensters en terrasloggia's, valt de indeling af te lezen in appartementen en duplexflats, met hun dag- en nachtzones. Daarbij onderscheidt de frontgevel zijde Mechelsesteenweg zich door een open, ruim beglaasd karakter, daar waar in de veeleer gesloten zijgevel zijde Zonnewijzerstraat enkel het architectenbureau over substantiële raampartijen met noorderlicht beschikt.

Bepalend voor het brutalistische karakter van het gebouw is de nadrukkelijke, plastische articulatie van de gebouchardeerde betonnen skeletstructuur, met als beeldbepalende accenten het sterk uitkragende middenbalkon en de luifel van het penthouse. Bestudeerde proporties en overlappende ritmes leveren een evenwichtige asymmetrische compositie op, die het grote oppervlak opdeelt in fragmenten op menselijke schaal. Met name de alternerend inspringende terrasloggia's, dragen bij tot het plastisch reliëf en de levendige dynamiek van het gevelvlak. De dubbelhoge pui met oplopende glaswanden zijde Mechelsesteenweg, is opgevat als een pilotisstructuur, die het volume twee niveaus hoog boven het maaiveld uittilt. De centrale loggia met glazen inkomzas van het privéportaal, waarboven het opschrift "DE ZONNEWIJZER" in metalen letters, wordt daarbij volgens een symmetrisch opzet geflankeerd door de rijzige winkelportalen en -puien, waarvan het glas rechtstreeks in het beton is gezet. Van de glazen deur van het privé-portaal is de handgreep vernieuwd. De inkomdeur van het linker winkelpand is bewaard inclusief de handgreep, deze van het rechter winkelpand is vervangen. Aan de rechter dagkant van het portaal ontspringt een hol, betonnen volume met afgeschuinde onderzijde, vandaag afgedicht met een houten paneel, waarop in losse metalen cijfers het huisnummer 247 is aangebracht. Vermoedelijk bevatte dit laatste oorspronkelijk het belbord en de parlofoon.

De achtergevels aan twee zijden van de onregelmatige, ommuurde binnenplaats, hebben een skeletstructuur uit onbehandeld zichtbeton, ingevuld met baksteenmetselwerk in kruisverband. Een betonnen koker van gestapelde terrassen, horend bij de keukens van de grote appartementen, leunt aan tegen de oksel van het gebouw. De zuidflank is vanaf de tweede verdieping uitgerust met betonnen terrassen horend bij de woonkamers van de kleine appartementen. De schuin ingeplante trapkoker onderscheidt zich door een traplicht uit translucide beton, in rastervorm geperforeerd door cirkelvormige glasstenen. Tegen de westelijke scheimuur is een hoge bakstenen plantenbak met betonnen deksteen aangebracht, waarin een hoog opgeschoten Aucuba japonica 'Variëgata'.

Planindeling en structuur

Ondanks de bescheiden afmetingen van het perceel slaagden de ontwerpers in hun opzet, door een compacte organisatiestructuur het veeleisende bouwprogramma rationeel en met aandacht voor leefcomfort in het volume in te passen. Daarbij werd de westelijke oriëntatie van het gevelfront, met een vrij zicht op het Koning Albertpark maximaal uitgebuit, door de combinatie van duplexflats en appartementen. Het minst gunstig van inplanting zijn de drie meest bescheiden flats in de achterbouw, die weliswaar met een zuidelijk terras op de binnenplaats georiënteerd zijn. De appartementen worden ontsloten door de gemeenschappelijke inkomhal met glazen liftkoker en de traphal, die als een apart volume schuin aan de oksel van het gebouw ontspringt, verlicht door een oplopend traplicht in

translucide beton. Een centrale stortkoker voor huisvuil, ingeplant in de traphal is vandaag verzegeld.

Het gebouw is volledig onderkelderd en omvat volgens de bouwplannen ondergronds de bergplaatsen van beide winkels, een gas- en brandvrije schuilplaats met sas onder de inkomhal, twaalf privaatieve bergplaatsen verdeeld over drie beuken, en onder de achterbouw de stookplaats oorspronkelijk met stookolietanks en de archiefruimte van het vroegere architectenbureau.

Beide winkels beslaan het gelijkvloers, de kelder- en tussenverdieping, met een vide vooraan en open steektrappen tussen de drie niveaus. Tussen beide winkels bevindt zich de dubbelhoge gemeenschappelijke inkomhal van de appartementen, met een beglaasd toegangssas annex wintertuin. Verder omvat de begane grond een fietsenstalling en de kleine conciërgewoning, bestaande uit een woonkamer met kitchenette, twee slaapkamers en een badkamer.

Het vroegere architectenbureau, vandaag een advocatenkantoor, beslaat op de eerste verdieping over de volledige diepte de noordflank, oorspronkelijk ingedeeld in twee tekenkamers, een kantoor en vergaderzaal; vermoedelijk omvatte de onderliggende tussenverdieping een secretariaat met ontvangstbalie en een tweede kantoor.

In de noordflank van de voorbouw nemen de twee duplexflats de tweede tot vijfde verdieping in. Het eerste niveau omvat de inkomhal met vestiaire, de keuken en de living met inpandig terras en open steektrap; het tweede niveau biedt ruimte aan respectievelijk twee en drie slaapkamers en de badkamer. De vijf grote appartementen van één niveau, op de eerste tot vijfde verdieping in de zuidflank van de voorbouw, bestaan uit een inkomhal, vestiaire en keuken met terrasje, een ruime woonkamer met inpandig 'pocket'-terras, en toegang tot de nachthal die de twee slaapkamers en de badkamer ontsluit. De drie kleine, compacte flats van één niveau op de tweede tot vierde verdieping van de achterbouw, bieden vooraan ruimte aan de inkomhal, vestiaire en keuken, gevolgd door de woonkamer met balkonterras, met achteraan een slaapkamer annex dressing, een kleine kinderkamer en de badkamer. Het penthouse dat met een ruim dakterras de volledige zesde verdieping beslaat, herhaalt in spiegelbeeld het schema van de onderliggende grote appartementen, echter met een L-vormige woonkamer en eethoek, en een extra meidenkamer. Voor het toegevoegde duplexniveau met steektrap, vermelden de bouwplannen slechts bergplaatsen met wandrekken. Een opmerkelijk gegeven is de inwendige structuur van de appartementen, waarbij voor de binnenwanden veralgemeend een principe van houten wanden in combinatie met inbouwkasten is toegepast, uitwendig bekleed met baguetlatten uit natuurhout (Oregon).

Van de winkels is enkel de driedelige structuur met tussenverdieping en stalen steektrappen en de marmeren vloerbekleding bewaard. In het linker winkelpand werd de tussenverdieping echter verlengd, met een blinde borstwering; in het rechter winkelpand is momenteel een verbouwing aan de gang. Voor zover kon worden vastgesteld tijdens plaatsbezoeken en via gesprekken met de vertegenwoordigers van de eigenaarsvereniging, is de oorspronkelijke planindeling van het kantoor, de appartementen en de conciërgewoning niet intact. In enkele gevallen werden appartementen samengevoegd voor praktijkruimten, maar later ook weer opnieuw opgesplitst voor het herstellen van de woonfunctie. Van beide duplexappartementen is de structuur met een steektrap uit staal en hout tussen de niveaus bewaard. De oorspronkelijk gestandaardiseerde, eenvoudige interieurinrichting van de verschillende types flats beperkte zich, behalve de hoger vermelde houten tussenwanden met inbouwkasten, tot parketvloeren met visgraatpatroon en een witmarmeren haard in de woonkamer. De flats ondergingen naar de noden en smaak van de opeenvolgende bewoners diverse aanpassingswerken, voornamelijk voor de herinrichting of aankleding van het interieur. Terugkerende ingrepen zijn het verwijderen van tussenwanden, het vernieuwen van de keuken- en badkamerinrichting, het overschilderen van de houten wandbekleding, en het vervangen van vloerbekledingen.

Interieur inkomhal en trappenhuis

De inkom- en traphal is integraal bewaard, inclusief het inkomstas met wintertuin en de liftkoker, beide uit glas, de vloerbekleding, trapleuningen en borstweringen, plafondverlichting, 'casiers' voor bestellingen en het glas- en schrijnwerk van de inkomdeuren.

De inkomhal vormt een langgerekte, rechthoekige ruimte van een dubbele hoogte, die de begane grond en tussenverdieping beslaat. Deze wordt aan straatzijde ingeleid door een portaalloggia afgesloten met een glaswand, die gelijkvloers is ingevuld met het glazen tochtsas. Aan het andere uiteinde mondt de inkomhal uit in het trappenhuis, dat als een afzonderlijk volume met een schuine knik tegen het appartementengebouw aanleunt, geflankeerd door de stortkoker voor huisvuil. Bij het trappenhuis sluiten de overloop van de tussenverdieping en de glazen liftkoker aan, die als half vrijstaand volume gevat is tussen de noordwand van de inkomhal en een vrijstaand wandmassief. Een gang achter de liftkoker, met de 'casiers' voor bestellingen, ontsluit de dienstingang, de fietsenstalling, de conciërgewoning en de binnenplaats. Beide winkels beschikken eveneens over een rechtstreekse toegang tot de inkomhal, in het midden van de noord- en zuidwand; het balkvormige volume dat aan de zuidwand ontspringt, herbergt de wastafel van het toilet van het rechter winkelpand.

De ruimtelijke opbouw wordt bepaald door de geometrisch abstracte compositie van volumes en vides, horizontale en verticale vlakken en lijnen, sterk geaccentueerd door de contrasten in materiaal-, textuur- en kleurgebruik. Het perspectief mondt met een knik uit in het trappenhuis, dat aan zijn getemperde lichtinval (traplicht in translucide beton) en het lijnenspel van de open, stalen trapconstructie een ijl, grafisch karakter ontleent.

De vloer is uitgevoerd in grijs gevlamde marmertegels met plint. Voor de bekleding van de overlopen van het trappenhuis zijn eveneens grijs gevlamd Colovynyl-tegels toegepast, een product van de Nederlandse Linoleum Fabrieken Krommenie (later Forbo).

De wanden van inkomhal, trappenhuis en overlopen zijn opgetrokken uit beschilderd baksteenmetselwerk in kruisverband, binnen een structuur uit beschilderd zichtbeton. De zolderingen met ingewerkte lichtpunten zijn bepleisterd en beschilderd. De dienstgang met 'casiers' voor bestellingen combineert een bepleisterde en beschilderde afwerking met een houten wandbekleding uit Oregon-latwerk.

De oorspronkelijke kleurstelling zoals beschreven in het tijdschrift *Habitat et Habitation*, bestond uit contrasterende kleurvlakken in violetblauw, grège en wit. Uitgaande van de contrastwerking op een zwart-wit archiefphoto van het interieur, kan afgeleid worden dat beide lange wanden, het wandmassief van de lichtkoker, de opstaande randen van overloop en zoldering, en de achterwand van het trappenhuis een witte en/of grège kleurstelling hadden. Het violetblauw was toegepast voor de zolderingen, de buitenranden van het uitspringend volume in de zuidwand, de noordwand van het trappenhuis en de stortkoker voor huisvuil. Voor het exact vaststellen van de oorspronkelijke kleurstelling van inkomhal, dienstgang, trappenhuis en trapbordessen, is een gedetailleerd kleuronderzoek aangewezen. De huidige kleurstelling combineert wit met een gelige tint en antraciet.

Het tochtsas is een constructie van glaswanden en -deuren, opgedeeld in een portaalzone en een wintertuin, afgedekt door een open, houten lattenzoldering (Oregon). De portaalzone met een ingediepte vloer voor de deurmat, is uitgerust met een aluminium stellage voor naamborden. De bel en brievenbussen zijn later toegevoegd. De bodem van de wintertuin is vandaag bedekt met witte keien.

De trap is een open, witgelakte stalen constructie met twee rechte trapvleugels per verdieping, waarvan de treden zijn bekleed met Colovynyl en kunststofprofielen. De golvende trapleuning bestaat uit verticale spijlen (stalen rondstaven), waarop een handgreep bekleed met zwart kunststof.

Op de overlopen komen telkens drie (duplexverdiepingen) tot vier deuren uit gevat in stalen kaders: witgelakte houten paneeldeuren met een aluminium handgreep voor de appartementen, een witgelakte, beglaasde stalen deur met zelfde handgreep voor de lift,

en een witgelakte paneeldeur met kijkvenstertje en een kleinere aluminium handgreep voor de stortkoker.

De lift van het merk Schindler, met een metalen liftkooi (capaciteit van vier personen of 320 kg) vaste metalen deuren en oproeppanelen per bordes, dateert uit de bouwperiode en is nog volledig intact.

De 'casiers' voor bestellingen, een blok van negen en een blok van drie aan weerszij van de deur van de fietsenstalling zijn ingewerkt in de wand. Ze hebben een front uitgevoerd in aluminium inclusief de handgreep, met gehamerd glas in de deurtjes.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 9 augustus 2018. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Behoudens verborgen gebreken, bevindt het gebouw zich overwegend in goede bouwfysische toestand.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Léon Stynen - Biografie en oeuvre - waarderingsonderzoek en selectie

2.1.1. Biografie en oeuvre

Weinig Belgische architecten hebben een zo markant, omvangrijk en verscheiden oeuvre nagelaten als Léon Stynen. Hij was een belangrijk en gezaghebbend vertegenwoordiger van het modernisme in België. Zijn faam dankte hij niet alleen aan de kwaliteit van zijn oeuvre, maar ook aan zijn rol in het onderwijs en de organisatie van het architectenberoep. In 1977 zette hij een punt achter zijn carrière.

Stynen kreeg zijn opleiding aan de Antwerpse Koninklijke Academie voor Schone Kunsten en het Hoger Instituut voor Schone Kunsten (1915-1922) en werkte drie jaar als stagiair bij Gerard De Ridder (1878-1958).

Hij begon zijn carrière met enkele wedstrijdontwerpen in Berlagiaanse stijl: een ontwerp voor een theater, waarmee hij de driejaarlijkse prijs van de Koninklijke Maatschappij der Bouwmeesters van Antwerpen behaalde (1922), één voor een oorlogsmonument in Antwerpen (1922) en twee voor uitvoering bekroonde ontwerpen in Knokke: een oorlogsmonument (1921) en het casino (1925). Intussen verwezenlijkte hij cottages en art-deco-woningen zoals de woning Van Lommel in Borgerhout (1925), art-deco-winkelhuizen en -appartementengebouwen in Antwerpen, Knokke en Brussel, sommige in samenwerking met Victor Gorlé (1900-1966).

Tijdens zijn bezoek aan de Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes in Parijs in 1925 kwam hij onder de indruk van de paviljoenen van Le Corbusier, Mallet-Stevens en andere nieuwlichters. Hij verdiepte zich in de ideeën en de verwezenlijkingen van de avant-garde en wou die op zijn manier in de Belgische context realiseren. Dit blijkt een eerste maal uit een ontwerp voor een bungalow van 1926 en even later uit de woning Verstrepen in Boom (1927-1928) en de woning Wuyts in Brasschaat (1928), drie panden met een complexe volumetrie. Stynens wil tot rationele vereenvoudiging in de plattegronden komt hier tot uiting door de logische schikking van de vertrekken rond een centrale ruimte.

Met de uitgevoerde versie van het casino van Knokke (1928-1930), het niet-gerealiseerde wedstrijdontwerp voor de residentie van de gouverneur-generaal van Belgisch Kongo (1928), de gevel van de woning Neuhuys in Deurne (1928) en de woning Haudegand in

Brasschaat (niet verwezenlijkt, 1929) koos Stynen vastberaden voor het internationale modernisme. Een uitgepuurd functionalisme bereikte hij met zijn niet-uitgevoerd wedstrijdontwerp voor de zeevaartschool in Oostende (1930).

Deze ontwerpen stonden aan het begin van een lange rij opdrachten die Stynen in de jaren 1930 uitwerkte. Op de Antwerpse wereldtentoonstelling van 1930 realiseerde hij enkele in het oog vallende projecten, waaronder het paviljoen De Dekoratieve Kunsten, een sierlijk cluster van zuivere volumes met pakketbootallures, en het uitermate elementaire paviljoen De Beukelaer.

Met zijn wedstrijdontwerp voor de aanleg van de Antwerpse Linkeroever (1932), waarbij hij ook een nieuwe invulling van het Eilandje op de rechteroever voorzag, zette hij zijn eerste stappen op het vlak van de stedenbouw.

Voor de vele rijhuizen en villa's in Antwerpen en de Antwerpse Kempen putte hij royaal uit het jargon van het 'nieuwe bouwen'. Patrijspoortramen, stalen borstweringen en scheepsladders zijn veelvuldig terug te vinden in het oeuvre van Stynen. Karakteristieke voorbeelden zijn de beschermde eigen woning in Antwerpen (1932), de woning Van Parys in Schoten (1933), de woning De Beukelaer in Brasschaat (1936), de woning Janssens in Berchem (1936-1937) en de zes eengezinswoningen op de Antwerpse Linkeroever (1939). Eenzelfde idioom bepaalt ook de vormgeving van zijn ander werk, zoals cinema's (bijvoorbeeld Rex in Antwerpen, 1934), casino's en appartementengebouwen (bijvoorbeeld Résidence Bellevue aan de Koningin Elisabethlei, Résidence Britannia aan de Britselei en het duplex-appartementgebouw van de Nationale Kas voor Bediendenpensioenen aan de Van Eycklei in Antwerpen uit respectievelijk 1933, 1935 en 1937). Hoogtepunten in deze periode waren de beschermde Residentie Elsdonck in Wilrijk, een appartementengebouw van baksteen, staal, beton en glas in een gestroomlijnde vormgeving (1933-1934), en het modernistische eveneens beschermde rustoord Hof Ten Bos in Brasschaat (1937).

Op het einde van de jaren 1930 verrijkte Stynen zijn modernistische vormentaal met natuurlijke materialen. Zo wendde hij onder meer in de verdwenen woning Van Thillo in Ekeren (1937-1938) en in het casino van Chaudfontaine (1937-1940) een gevelbekleding in leisteen aan. Ook in de beschermde woning Douchar in Hasselt paste hij dit materiaal toe.

Na de Tweede Wereldoorlog nam het aantal opdrachten voor Stynen nog toe, zodat versterking noodzakelijk werd. Verschillende architecten sloten zich in de loop der jaren bij het bureau aan, maar het is vooral samen met Paul De Meyer (1922-2011) dat Stynen zijn ontwerpbureau liet uitgroeien tot één van de belangrijkste spelers in het veld. In hun naoorlogs werk lag het accent op rationaliteit, rigoureuze maatvoering en zorg voor een bouwfysisch volmaakte uitvoering en afwerking.

In Antwerpen en Brussel richtten Stynen, De Meyer en hun medewerkers verschillende kantoorgebouwen en handelspanden op. In Oostende bouwden ze, als laureaat van een architectuurwedstrijd, het beschermde casino (1948-1953), waar ze het modernisme met klassieke elementen een mondaine allure trachtten te geven. Verschillende van hun moderne woningontwerpen werden niet uitgevoerd of aangepast in traditionele zin. Vanaf het midden van de jaren 1950 oriënteerden ze zich opnieuw expliciet op Le Corbusier, met onder meer het flatgebouw De Zonnewijzer in Antwerpen (1955-1957) en het sociaal huisvestingsproject Heuvelhof (Casablanca) in Kessel-Lo (1956).

Hun latere werken, zoals de beschermde Sint-Ritakerk in Harelbeke (1961), het Koninklijk Muziekconservatorium annex kunstencentrum de Singel in Antwerpen (1959 en verder), de school en kinderkribbe in Sint-Gillis (1962 en verder) en de Riverside Tower in Antwerpen (1968-1971) zijn voorbeelden van een verfijnd brutalisme, bedoeld als eerbetoon aan Le Corbusier.

Van zijn droom om aan de Wezenberg een uitbreiding van Antwerpen te realiseren (1961), kon hij slechts een deel tot stand brengen, het Esso Motor Hotel (1969-1975).

Vanaf het einde van de jaren 1930 legde Stynen zich ook toe op het architectuuronderwijs. In 1939 werd hij aangesteld als leraar aan de Antwerpse Koninklijke Academie voor Schone Kunsten. Tussen 1946 en 1950 was hij directeur van de pas opgerichte School voor

Bouwkunst en Stedebouw. In 1950 werd hij benoemd tot directeur van La Cambre, waar hij tot 1964 ijverde voor een strikt rationele toepassing van de modernistische principes. Stynen was ook werkzaam in verschillende verenigingen voor architectuur en stedenbouw. In 1924 sloot hij zich aan bij de Koninklijke Maatschappij der Bouwmeesters van Antwerpen (K.M.B.A.). Voor de Groep Antwerpen 1937/1938, een interdisciplinaire groep van kunstenaars en architecten die de integratie van de architectuur en de plastische en toegepaste kunsten bepleitte, creëerde hij enkele tentoonstellingsontwerpen. Na de Tweede Wereldoorlog zette Stynen zich ook in bij de Belgische afdeling van de Congrès Internationaux d'Architecture Moderne (CIAM), de Société Belge des Urbanistes et Architectes Modernistes (SBUAM) en de Hoge Raad van de Stedenbouw. Bij de oprichting van de Orde der Architecten in 1963 werd Stynen haar eerste nationale voorzitter, waarna hij vier jaar voorzitter was van haar Antwerpse provinciale raad.

In de plaquette uitgegeven ter gelegenheid van zijn 65ste verjaardag Léon Stynen / Architect formuleert Renaat Braem terecht: *"Indien iemand onder een gelukkig gesternte geboren is, is het wel hij, want hij kon zich, als beginnend architect richten tot de dunne laag beschaafde lieden, die onder de invloed der eerste pioniers wel voor een moderne architectuur gewonnen waren, maar daarom niet bereid konden worden gevonden voor spitse buitennissigheden. (...) [Hij] moest wel de architect worden van (...) [de] meer gefortuneerde burgerij, wier aspiraties hij het best benaderde"*.

2.1.2. Waarderingsonderzoek

In kader van het vooropgestelde thema "20ste eeuwse architectuur in Antwerpen" in de beleidsbrief Onroerend Erfgoed 2017-18, en het "Stynenjaar 2018", georganiseerd door het Vlaams Architectuurinstituut (VAi) en het Architectuurarchief Vlaanderen (voormalig Architectuurarchief Provincie Antwerpen), werd het oeuvre van de modernistische architect Léon Stynen (1899-1990) in Antwerpen geselecteerd voor verder waarderend onderzoek in functie van mogelijke beschermingen. Reeds beschermde gebouwen van zijn hand in Antwerpen zijn de Residentie Elsdonck, Prins Boudewijnlaan 308-326 (1931), de architectenwoning Léon Stynen en woning Verheyen, Camille Huysmanslaan 85-87 (1932-1933) en de BP-building, Jan Van Rijswijcklaan 162. Deze selectie is echter niet representatief voor het omvangrijke oeuvre van de architect in Antwerpen.

Bijgevolg werd een waarderend onderzoek opgestart waarbij het oeuvre van Léon Stynen in Antwerpen in zijn totaliteit gescreend werd met de vastgestelde Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed als vertrekpunt.

De screening van het oeuvre van Léon Stynen in Antwerpen resulteerde in een lijst van een 50-tal werken uit de jaren 1920-1980 waaronder eengezinswoningen, woonwijken, nijverheidsgebouwen, appartementsgebouwen, bioscoopzalen, onderwijsinstellingen, kantoorgebouwen, handelscomplexen en villa's. Op basis van literaire en archivalische bronnen, collectieve en parate kennis binnen het agentschap, overleg met het VAi én uitgaande van de dertien erfgoedwaarden uit het Onroerenderfgoeddecreet en de selectiecriteria (zeldzaamheid, herkenbaarheid, representativiteit, ensemblewaarde en contextwaarde), werden uit deze lijst een 8-tal werken geselecteerd die op grond van de verworven gegevens binnen het vooropgestelde beleidsthema in aanmerking komen voor verder onderzoek in functie van een mogelijke bescherming.

Vroeg werk: van art deco naar modernisme (jaren 1920)

- Woning Van Lommel, Joos Robijnslei 20, Antwerpen (Borgerhout)→ 1925
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/11182>
- Woning Neuhuys, Cruyslei 62, Antwerpen (Deurne)→ 1928
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/11262>

Werk jaren 1930: modernistisch/nieuwe zakelijkheid (jaren 1930)

- Residentie Britannia, Britselei 21, Antwerpen → 1935
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/6585>
- Woning Janssens, Ruytenburgstraat 29, Antwerpen (Berchem)→ 1936
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/11016>

- Appartementgebouw, Van Eycklei 19, Antwerpen → 1937-1938
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/215412>

Na-oorlogs modernisme: professionalisering en schaalvergroting (jaren 1940-1980)

- Handelscomplex Galler, Italiëlei 22-24, Antwerpen → 1941-1963
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/214878>
- Appartementgebouw "De Zonnewijzer", Mechelsesteenweg 247, Antwerpen → 1955-1956
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7325>
- De Singel: klassenvleugel fase 1-2 → 1963-1988
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/6723>

Afhankelijk van het resultaat van de plaatsbezoeken waarbij naast de gevel, ook de actuele toestand van de inwendige structuur, de plattegrond en de interieuraankleding bepalend zullen zijn voor de eindevaluatie van de erfgoedwaarden, zullen deze panden al dan niet uitgewerkt worden tot een beschermingsdossier.

2.2. Erfgoedwaarden

Architecturale waarde:

Appartementgebouw "De Zonnewijzer" behoort enerzijds tot de sleutelwerken uit de naoorlogse architectuurproductie van het bureau Léon Stynen-Paul De Meyer. Anderzijds geldt het appartementgebouw door zijn ingenieuze typologie en multifunctionele programma, als een van de meest vooruitstrevende voorbeelden van private meergezinswoningbouw uit de jaren 1950-1960 in Antwerpen.

Léon Stynen was meer dan vijftig jaar beroepsmatig actief als architect, stedenbouwkundige, docent, schooldirecteur, onderwijshervormer, beleidsmedewerker en zelfs politicus. Hij realiseerde een omvangrijk en kwalitatief hoogstaand oeuvre, waarvan het zwaartepunt in Antwerpen lag. In Antwerpen bleven zowel gebouwen uit zijn beginperiode als uit zijn latere oeuvre bewaard. Hij realiseerde er een brede typologische waaier gaande van private woningen over appartementengebouwen tot handelspanden, kantoren en cinema's.

Tijdens een succesvolle loopbaan in het interbellum, ontplooiëde Léon Stynen zich tot één van de meest toonaangevende modernisten in België. Onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog participeerde de architect actief in de wederopbouw van het door vliegende bommen geteisterde Antwerpen, met enkele beeldbepalende projecten als cinema Rex (versie 2, 1946-1947) aan de De Keyserlei, de Meir Center Building (1947-1950) aan de Meirbrug, en het kantoorgebouw Transaf (1951) in de Lange Klarenstraat. Deze projecten ontstonden gelijktijdig met het Casino-Kursaal in Oostende (1948-1953), in een periode die door Albert Bontridder wordt gekarakteriseerd onder de noemer "modern klassicisme". Deze kwalificatie ontleent hij aan de bundeling van drie basisprincipes die de doctrine van Léon Stynen uitmaken: "uiterste rationalisatie van de bruikbaarheid van het gebouw, [...] maatvoering onderworpen aan een wiskundig schema waarvan de minste afwijking als een fout aangerekend wordt, en [...] krampachtige zorg voor de bouwfysisch volmaakte uitvoering." Binnen de context van de historische stadskern, onderscheidt de neutrale architectuur van Stynen zich door een sobere representativiteit en een rigoureuze modulaire maatvoering.

Door de toename van het aantal opdrachten vanaf de jaren 1950, breidde Léon Stynen zijn bureau uit met uiterst bekwame, jonge medewerkers zoals Paul De Meyer, Walter Bresseleers en Paul Meekels. Mede door hun toedoen oriënteerde het bureau zich midden jaren 1950 opnieuw uitdrukkelijk op Le Corbusier, wiens naoorlogse architectuur richtinggevend werd voor een verfijnde, brutalistische vormtaal. Appartementgebouw "De Zonnewijzer", een eigen speculatief vastgoedproject van Léon Stynen, dat zijn architectenbureau zal huisvesten, staat aan het begin van deze evolutie. Een belangrijk

kenmerk dat hier het brutalistische karakter van de architectuur bepaalt, is de nadrukkelijke, plastische articulatie van de gebouchardeerde betonnen skeletstructuur. Bestudeerde proporties en overlappende ritmes leveren een evenwichtige asymmetrische compositie op, die het volume en het grote gevelvlak opdelen in fragmenten op menselijke schaal. Met name de alternerend inspringende terrasloggia's, dragen bij tot het plastisch reliëf en de levendige dynamiek in de gevelopbouw. Elementen ontleend aan de architectuur van Le Corbusier gaan van vrije interpretaties tot letterlijke citaten. Tot de eerste categorie behoort de suggestie van een pilotisstructuur in de dubbelhoge pui met oplopende glaswanden, tot de tweede beeldbepalende accenten als het sterk uitkragende middenbalkon en de luifel van het penthouse. Ook de typologie van duplexflats is ontleend aan het model en principe van de *Unité d'habitation*. Kort na De Zonnewijzer participeren Stynen, De Meyer, Bresseleers en Meekels in het ontwerp van het RTT-gebouw (1956-1969) in Brussel en de Peter Panschool (1956-1969) in Sint-Gillis. In de volgende jaren realiseren Léon Stynen en Paul De Meyer een toonaangevende reeks bouwprojecten, waarin hun interpretatie van het brutalisme verder wordt uitgediept, met als belangrijkste het Koninklijk Muziekconservatorium (1960 e.v.) in Antwerpen, de parochiekerk Sint-Rita (1961-1968) in Harelbeke, de winkels van de kledingketen C&A (1961 e.v.) en de Riverside Tower (1968-1971) in Antwerpen. Uit dezelfde periode dateert de magistrale BP-building (1959-1963), die school maakte als eerste toepassing van het principe van de 'hangconstructie' in Europa.

Appartementgebouw "De Zonnewijzer" onderscheidt zich door zijn multifunctionele karakter en de ingenieuze opdeling in verschillende types appartementen en duplexflats als uitermate vooruitstrevend, binnen de typologie van de naoorlogse private meergezinswoningbouw. Hierbij dient te worden opgemerkt dat Léon Stynen al in 1937 voor het eerst de duplexflat-typologie toepaste in een appartementgebouw in opdracht van de Nationale Kas voor Bediendenpensioenen aan de Van Eycklei 19 in Antwerpen, een complex voltooid in 1940. De bouw van appartementgebouwen neemt vanaf de jaren 1950 een enorme vlucht in Antwerpen, met name langs de grote invalswegen en verkeersassen. Marktconform wordt de typologie gedomineerd door standaardprogramma's, met conventionele appartementen van twee tot drie slaapkamers, in spiegelbeeld geschikt rond een centraal trappenhuis, als meest voorkomende plattegrond. De bouwhoogte varieert daarbij naargelang de inplanting van vier tot acht verdiepingen. Even repetitief en ongeïnspireerd zijn de vlak behandelde lijstgevels, opgetrokken in natuursteen en/of baksteen, waarvan de regelmatige opbouw de ruimtelijke organisatie weerspiegelt. De opdrachtgevers zijn zowel particulieren als bouwpromotoren, waaronder een belangrijk aandeel voor vastgoedondernemers als de Entreprises Générales François Amelinckx, en grote aannemersbedrijven. Tijdens de herinventarisatie van het bouwkundig erfgoed van Antwerpen (2010-2018) werden ook deze typologie en de betrokken actoren onderzocht, wat slechts in zeer uitzonderlijke gevallen aanleiding gaf tot opname op basis van de erfgoedwaarden. Tot deze uitzonderingen behoren allicht niet toevallig twee projecten ontworpen door Paul Meekels kort na het verlaten van het bureau Stynen-De Meyer. Zowel het appartementgebouw Koninklijkelaan 26 (1961) als het appartementgebouw Prins Boudewijnlaan 3 (1963), beide in Antwerpen-Berchem, passen het gemengde principe van duplexflats en standaardflats van verschillend type toe. Vermoedelijk kan de uitermate onevenwichtige verhouding tussen innovatief-experimentele en conventioneel-gestandaardiseerde bouwprojecten, die in de private meergezinswoningbouw uit de jaren 1950 en 1960 in Antwerpen werd vastgesteld, worden doorgetrokken tot de andere centrumsteden in Vlaanderen.

2.3. Motivering van het type bescherming

De Zonnewijzer wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken,

inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemene belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

De erfgoedwaarden hebben zowel betrekking op het exterieur als het interieur. Het behoud van de straatgevels en het interieur met bewaarde planindeling en interieurelementen vereist een bescherming als monument.

2.4. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

Het volledige perceel met appartementengebouw en binnenplaats wordt in de bescherming opgenomen.

2.5. Juridische toestand

2.5.1. Onroerend Erfgoed:

- Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.
- Het onroerend goed is opgenomen in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed (ID: 7325).

2.5.2. Ruimtelijke Ordening:

- De woning is volgens het gewestplan gelegen in woongebied.
- De woning ligt binnen de afbakening 'grootstedelijk gebied Antwerpen' (gewestelijk Ruimtelijk Uitvoeringsplan, goedgekeurd op 19/06/2009).

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wenselijk uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden ervan aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd

onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen, meer bepaald:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een omgevingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is, vraagt de vergunningverlenende overheid advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

4.1. Archieven

Stadsarchief Antwerpen, bouwdossiers 18#33176, 18#33749 en 18#35498.
Architectuurarchief Vlaanderen, Inventarisarchief Léon Stynen, dossier De Zonnewijzer, briefwisseling, plannen en detailtekeningen, archieffoto's.

4.2. Mondelinge en schriftelijke bronnen

Mondelinge informatie verkregen van de vertegenwoordigers van de eigenaarsvereniging tijdens het plaatsbezoek op 9 augustus 2018.

4.3. Literatuur

AVERMAETE T., BERTELS I., DE CAIGNY S., DECROOS B., FLORE F., GOSSEYE J., GRAFE C., LAUREYS D., NOTTEBOOM B., TRITSMANS B., VAN DE VOORDE S., VAN HERCK K., VAN IMPE E., VERPOEST L. & VOET C. 2018: *Léon Stynen. A Life of Architecture 1899-1990*, Antwerpen.

BEKAERT G. 1990: *Léon Stynen, Een architect, Antwerpen, 1899-1990*, Antwerpen.

Beschermingsdossier: Appartementgebouw "De Zonnewijzer", monument

BONTRIDDER A. 1979: *Gevecht met de rede, Léon Stynen, Leven en werk*, Antwerpen.

BRAEM R., VAN LOOY L.T. & KEMPS F. e.a. 1965, *Leon Stynen. Architect*, s.l.

DAELMAN E., DONCKERS G. & MICHIELSEN I. e.a. 2018: *Stynen en omgeving. Open monumentendag. Programma Antwerpen*, Antwerpen.

LAUREYS D. 2004: *Léon Stynen (1899-1990)* in: LAUREYS, D. (red.), *Bouwen in beeld: de collectie van het Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen*, Turnhout, 262-271.

S.N. 1958: Appartements, magasins, atelier d'architectes dans un immeuble face à un espace vert, *Habitat et Habitation* 18.4, 52-55.

S.N., 2018: *Architect Léon Stynen en zijn tijdgenoten*. Tentoonstellingsgids Vlaams Architectuurinstituut i.s.m. Delen Private Bank en FIBAC, Antwerpen.

4.4. Internetbronnen

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: Léon Stynen [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/4663> (geraadpleegd op 18 oktober 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2015: De Zonnewijzer [online] <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/7325> (geraadpleegd op 18 oktober 2018).

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan

5.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

5.3. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals archiefphoto's, bouwplannen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.